

חודש אב – החודש החמישי

מים ראשונים: ברוב שנים, חלה פרשת מסעי, בין כשהיא מחוברת עם פרשת מטות בין אם היא לעצמה, בסמוך לראש חודש אב, יום-יומיים לפניו או אחריו, או בראש חודש אב עצמו. זאת משום שפרשת דברים לעולם תחול לפני תשעה באב (ופרשת ואתחנן-נחמו תמיד לאחריו). ראה שולחן ערוך סימן תכה, הכלל: "פקדו ופסחו, מנו ועצרו, צומו וצלו, קומו ותקעו". לפיכך מצאנו מקום לסטות מפרשת השבוע ולהקדיש את הדף לחודש אב, הוא "החודש החמישי" במקרא, שהרי ניסן הוא "ראש חודשים".

משנה תענית פרק ד משנה ו

חמישה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז וחמישה בתשעה באב. בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות¹ ובטל התמיד והובקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל. בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר.² משנכנס אב ממעטין בשמחה.³

גמרא תענית דף כט עמוד א

משנכנס אב ממעטין בשמחה וכו' אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה - כך משנכנס אדר מרבין בשמחה.⁴

ירמיהו פרק כח פסוקים א-ז⁵

וַיְהִי בַשָּׁנָה הַהִיא בְּרֵאשִׁית מַמְלַכֶת צְדָקָה מְלֹךְ־יְהוּדָה בַּשָּׁנָה הַרְבַּעִית בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי אָמַר אֵלַי חֲנַנְיָה בֶן־עֲזַרְיָה הַנְּבִיא אֲשֶׁר מַגְבֵּעוֹן בְּבֵית ה' לְעִינַי הַפְּתֻיִים וְכָל־הָעָם לֵאמֹר... בְּעוֹד שְׁנַתִּים יָמִים אֲנִי מָשִׁיב אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶת־כָּל־כְּלֵי בַיִת ה' אֲשֶׁר לָקַח נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיָּבִיֵאם בָּבֶל... וַיֹּאמֶר יְרֵמְיָה הַנְּבִיא אֲמֹן כִּן יַעֲשֶׂה ה' יָקָם ה' אֶת־דְּבָרָיו אֲשֶׁר נִבְאָתָה לְהָשִׁיב כְּלֵי בַיִת ה' וְכָל־הַגּוֹלָה מִבָּבֶל אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה: אֲדָשְׁמַעֲנָא הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹבֵר בְּאַזְנוֹתַי וּבְאַזְנֵי כָל־הָעָם:⁶

¹ כך הוא, בעקבות המשנה, בכל מקום: "נשתברו הלוחות" ולא "נעשה העגל". הגם ששבירת הלוחות הייתה התוצאה, ואפילו מעין כפרה, לא המעשה החמור שבגיניו שבר משה את הלוחות. ראה המדרשים שמשבחים את משה: "יישר כוחך ששיברת" (בבא בתרא יד ע"ב, רש"י דברים לד יב), "והסכים הקב"ה עמו" (דברים רבה ה יג), וכן: "לוחות ושברי לוחות בארון". האם על שבירת הלוחות אנו צמים ואבלים ב"ז בתמוז או על מעשה העגל? האם המשנה נוקטת כאן לשון נקייה וחסה על כבודם של ישראל?

² ראה בגמרא שם, תענית כט ע"א שעושה את החשבון המדויק מנין לנו ששבירת הלוחות הייתה ב"ז בתמוז, וחסא המרגלים בתשעה באב (ראה שם המשפט: "אתם בכיתם בכיה של חנם - ואני קובע לכם בכיה לדורות"), וכן החשבון של בית ראשון ובית שני שבעצם נע בימים זי-באב. סיפור ביתר וחרישת העיר ירושלים קשורים למרד בר כוכבא שאירע שישים שנה ועוד לאחר חורבן המקדש, ועל פי מסורת חז"ל חרבה ביתר חמישים ושניים שנה לאחר חורבן ירושלים. חרישת ירושלים קשורה, כך מסתבר, לייסודה של העיר **איליה קפיטולניה**. ראה דברינו **חורבן ביתר** בתשעה באב.

³ סתמה המשנה מהו מיעוט השמחה מתחילת חודש אב והתמקדה שם בהמשך במיעוט השמחה וסימני האבל של השבוע שבו חל תשעה באב: "שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסור מלספר ומלכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת וכו'". רב פפא, בגמרא תענית, ממליץ לבן ישראל למעט בהתדיינות עם מי שאינו יהודי משום "דריע מזליה". את מיעוט השמחה מראש חודש מצאנו במסכת יבמות מג ע"ב, אגב דיון באירוסין ונישואין של אישה גרושה או אלמנה שצריכה להמתין שלושה חודשים: "דתניא: מראש חדש ועד התענית - העם ממעטין מעסקיהן מלישא ומליתן, מלבנות ולנטוע, ומליארס ומלישא; שבת שחל תשעה באב בתוכה - אסור לספר ולכבס (ואסור ליארס); ויש אומרים: כל החודש אסור". "שבת" הוא השבוע שחל בו תשעה באב. ואנחנו מבקשים ללכת בכיוון אחר ולהתמקד באירועים נוספים שאירעו בחודש אב.

⁴ מקור הביטוי "משנכנס אדר מרבין בשמחה" הוא כאן, במסכת תענית! אגב מיעוט השמחה של חודש אב, דורש רב יהודה משמו של רב, כמשקל נגד, שיש להרבות בשמחה משנכנס אדר. חודש אב מזכה לחודש אדר. וגם דקדקו להלכה שממעטים אין פירושו מפסיקים לגמרי רק ממעטים כמו שמשמע בגמרא שם. ראה בית הבחירה למאירי מסכת תענית כז ע"ב: "ובמסכת יבמות מ"ג א' פירושה שממעטים בעסקיהם מלישא וליתן מלבנות ומלנטוע מלארס ומלינשא. ופירושה בבנין ונטיעה של שמחה ובסעודת אירוסין הא לארס מותר אף בט' באב מחשש שמא יקדמונו אחר. ובגמרא ופירושו שכמו שמשנכנס אב ממעטים בשמחה כך משנכנס אדר מרבין בשמחה. הכל הערה שראוי להתפלל ולהודות לאל בכל עת ובכל זמן כפי הנאות למה שאירע באותו זמן וכן שצריך לברך על הטובה ועל הרעה כמו שהתבאר". ועוד נחזור לסימטריה שבין אב לאדר.

⁵ הפסוקים להלן מובאים בדילוגים. מומלץ מאד לקרוא את הפסוקים בשלמותם במקור. הערה זו נכונה גם לכל ציטוטי המקרא שלהלן.

⁶ אין זה האזכור הראשון של "החודש החמישי" במקרא, אבל בהקשר עם חורבן בית ראשון הוא הראשון ומקדים את "החודש החמישי" של החורבן. גלות בית ראשון וסופו הייתה בשלבים. תחילה מרד יהויקים בנבוכדנצר ובעקבות זה באה 'גלות החרש והמסגר' כמתואר במלכים ב פרק כד. נבוכדנצר ממנה את צדקיהו למלך במקום אביו יהויכין אותו הגלה לבבל יחד עם "השרים וגיבורי החיל". בתקופת צדקיהו הייתה ממלכת יהודה במצב כנוע וירוד וצדקיהו ניסה לתמרן, ללא הצלחה, בין מצרים ובבל. בשנה

מלכים ב פרק כה פסוק ח ואילך

וּבַחֲדָשׁ הַחֲמִישִׁי בַשָּׁבָעָה לַחֲדָשׁ הַיָּמָה שְׁנַת תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמֶלֶךְ נְבֻזַרְאֲדָן מֶלֶךְ־בְּבֶל בָּא נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים עֶבֶד מֶלֶךְ־בְּבֶל וְרוּשְׁלָם: וַיִּשְׂרֹף אֶת־בַּיִת־הַיְיָ וְאֶת־בַּיִת הַמֶּלֶךְ וְאֶת כָּל־בַּיִת יְרוּשָׁלַם וְאֶת־כָּל־בַּיִת גְּדוֹל שָׂרָף בְּאֵשׁ: וְאֶת־חוֹמֹת יְרוּשָׁלַם סָבִיב נָתַצוּ כְּלַחֲלִיל פְּשָׁדִים אֲשֶׁר רַב־טַבָּחִים: וְאֶת יֵתֶר הָעַם הַנִּשְׁאָרִים בָּעִיר ... וְאֶת יֵתֶר הַהֶמְנוֹן הִגְלָה נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים: וּמִדַּלַּת הָאָרֶץ הֲשִׁאֵר רַב־טַבָּחִים לְכַרְמִים וּלְיַגְבִּים.⁷

ירמיהו תחילת הספר, פרק א

דְּבַרִי יִרְמְיָהוּ בְּרַחֲלֵקְיָהוּ מִן־הַכְּהֻנִּים אֲשֶׁר בַּעֲנַתוֹת בָּאָרֶץ בְּנִימָן: אֲשֶׁר הָיָה דְּבַר־הַיְיָ אֵלָיו בְּיָמַי יֵאשְׁיָהוּ בְּרַאֲמֹן מֶלֶךְ: יְהוּדָה בְּשִׁלְש־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמֶלְכוֹ: וַיְהִי בְיָמַי הַזֵּה וַיְהוֹנָדָן בְּרִיאֲשֵׁיחֵי מֶלֶךְ יְהוּדָה עָדִיתָם עֲשִׂיתִי עֲשֶׂרָה שָׁנָה לְצַדִּיקְיָהוּ בְּרִיאֲשֵׁיחֵי מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־גְּלוֹת יְרוּשָׁלַם בַּחֲדָשׁ הַחֲמִישִׁי.⁸

יחזקאל פרק כ פסוק א

וַיְהִי בַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית בַּחֲמִישִׁי בַּעֲשׂוֹר לַחֲדָשׁ בָּאוּ אֲנָשִׁים מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדַרְשׁ אֹתִי וַיֵּשְׁבוּ לִפְנֵי.⁹

עזרא פרק ז פסוקים ה-י

וַיָּבֵא יְרוּשָׁלַם בַּחֲדָשׁ הַחֲמִישִׁי הַיָּמָה שְׁנַת הַשְּׁבִיעִית לְמֶלֶךְ: כִּי בָאֲחָד לַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא יָסַד הַמַּעֲלָה מִבְּבֶל וּבָאֲחָד לַחֲדָשׁ הַחֲמִישִׁי בָּא אֶלְיָרוּשָׁלַם כִּי־אֶלְיָרוּשָׁלַם הָטוּבָה עָלָיו: כִּי עָזְרָא הַכֵּן לָבְבוּ לְדְרוֹשׁ אֶת־תּוֹרַת הַיְיָ וּלְעָשׂוֹת וּלְלַמֵּד בְּיִשְׂרָאֵל חֶק וּמִשְׁפָּט.¹⁰

התשיעית למלכות צדקיהו בא הקץ הסופי על ממלכת יהודה ואירע חורבן בית ראשון, כמתואר במלכים ב פרק כה ובירמיהו פרק ט. האירוע הנזכר למעלה הוא באותה תקופה קשה של מלכות צדקיהו השפלה. חנניה בן עזור מתנבא שמלכות בבל תישבר ובעוד שנתיים יחזרו ליהודה כל גולי גלות יהויכין וכלי בית ה': "כי אשבור את עול מלך בבל". על מנת להמחיש את דבריו, לוקח חנניה את העול ("המוטה") שהיה על צווארו של ירמיהו, כסמל לעבוד את מלך בבל ולא למרוד בו, ושובר אותו. ירמיהו עונה לו בלשונונו היום: הלוואי וכן יהיה, אלא שאתה דובר שקר וסופה של מלכות יהודה נחרץ. ראה התייחסות המדרש לעימות ירמיהו וחנניה בן עזור בספרי דברים פיסקא קעז, גמרא סנהדרין פט ע"א, מדרש תנחומא וירא יג ועוד. מה שחשוב לנו בכל זה הוא התאריך. כל זה קורה בחודש החמישי הוא חודש אב, חמש שנים לפני החורבן שיבוא באותו החודש.

⁷ וחוזר התיאור כמעט מילה במילה בספר ירמיהו פרק נב מפסוק יב ואילך (בהבדל תאריכים קטן של שלושה ימים: ז' באב או י' באב, בכל מקרה לא מוזכר ט' באב). זה המקור לחורבן בית ראשון בחודש אב. ומסורת חז"ל שזהו גם מועד חורבן בית שני כלשון המשנה לעיל: "וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר". ראה גם יוסף בן מתתיהו, מלחמות היהודים ברומאים, ספר שישי סוף פרק ד: "ומי לא ישתומם על מועד החורבן הנכון לתקופת הימים? כי קץ הבית השני שמר את החודש והיום, אשר בו נשרף הבית הראשון ביד הבבלים".

⁸ החודש החמישי תוחם וחותרם את נבואת ירמיהו כנזכר מיד בראש הספר. ירמיהו, נביא החורבן, פועל בשלהי בית ראשון, בתקופה של כארבעים שנה, משנת 13 למלך יאשיהו "עד גלות ירושלים בחודש החמישי". תקופת הזוהר הקצרה של יאשיהו, אביו של יהויכין, בו מחוזק בדק בית המקדש (בשנייה), מתגלה ספר התורה ונכרתת ברית חדשה "לפני ה'", חלפה לה ועבר רישומה. ראה תיאורה במלכים ב פרק כב. מכאן ואילך, מתדרדרת מלכות יהודה, רוחנית ומדינית, כשהיא נתונה בין הפטיש לסדן של מאבקי הכוחות בין שתי המעצמות: מצרים ובלל. אלא שירמיהו ממשיך לפעול גם אחרי "החודש החמישי" ומנסה לשמר את שארית יהודה בארץ, כמתואר בספרו בפרקים מ-מד (מה שמופיע בקצרה בסוף ספר מלכים ב). אירועים אלה, לאחר "החודש החמישי" ממחישים את האפשרות של שמירה על גלות היישוב בארץ גם אחרי החורבן עד שישבו עיקר הגולים מגלותם, ואת האסון של רצח גדליה. צום גדליה. "צום השביעי" הוא המשך ישיר של "צום החמישי" (זכירה פרק ח). בהשוואה עם חורבן בית שני, גם אחרי מרד בר כוכבא, נשמר היישוב בארץ ואף זכה לתקופות עדנה, בתקופת התנאים, חכמי המשנה, מדרשי ההלכה, תוספתא והתלמוד הירושלמי, בפרט ב'תור הזהב' היחסי של רבי יהודה הנשיא שהשכיל לשמור יחסים עם השלטון הרומי. מאידך, לא זכתה תקופת בית שני לשיבת ציון' משלה. היישוב בארץ התדלדל בהדרגה ועם ישראל יצא לגלות הארוכה בתולדותיו.

⁹ הנביא יחזקאל לא מפרט מהי דרישה זו של זקני ישראל בגולת בבל שם ישב איתם, ומיד שופך עליהם את נבואת זעמו: "וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר: בְּרַאֲדָם דְּבַר אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם פֹּה אָמַר אֲדָנִי ה' הַלְדַּרְשׁ אֹתִי אֲתָם בָּאִים חִי אֲנִי אִם־אֲדַרְשׁ לָכֶם נְאֻם אֲדָנִי ה' ". נראה שההסבר נמצא בהמשך הפרק בפסוק לב, כשהנביא גוער בהם: "וְהָעֵלָה עֲלֵי־רִיחְכֶם הִיוּ לֹא תִהְיֶה אֲשֶׁר אֲתָם אֲמַרִים נְהִיָּה כְּגוֹיִם כְּמִשְׁפָּחוֹת הָאֲרָצוֹת לְשֵׁרֵת עַץ וְאֶבֶן". הדרישה של זקני ישראל היא הבירור הנוקב באשר לברית שבין הקב"ה ובני ישראל: האם היא עוד קיימת? האם לא חדלה בעקבות החורבן, שהוא עצמו בא בשל חטאי העם, היינו הפרת הברית? ראה גמרא פסחים פז ע"ב שהגלות לבלל איננה מקרית וסוגרת את מעגל לך לך של אברהם: "רבי יוחנן אמר: מפני ששיגרן לבית אמן. משל לאדם שכעס על אשתו, להיכן משגרה - לבית אמה". צאצאיו של אברהם חזרו לנקודת המוצא שלו "חזרו למטעתן", כלשון הגמרא שם. וכבר הרחבנו מאד בנושא 'ניתוק הברית' בדברינו [עבד שמכרו רבו](#) בתשעה באב. כאן אנו מתעניינים לדעת מתי אירע המתואר בפסוק ה"ל? יחזקאל היה מגולי גלות יהויכין (גלות 'המסגר והחרש') שקדמה 11 שנה לחורבן בית ראשון (ראה הקדמה לספר יחזקאל בדעת מקרא). אם השנה השביעית היא לגלות יהויכין, הרי לנו שבדיוק ארבע שנים לפני חורבן הבית, ב' באב נאמרה נבואה זו. ירמיהו בארץ ישראל ויחזקאל בגולת בבל שניהם כבר מציינים את "החודש החמישי" שעתיד להיות חודש החורבן. הייאוש וחסור התקווה ושמע בבירור הן משארית הפליטה בארץ והן מגולי בבל היושבים על נהרות בבל.

¹⁰ ראה פירוש רש"י על פסוקים אלה בספר עזרא: "בחודש החמישי - הוא חודש אב. כי באחד לחודש ניסן אותו היום היתה תחילת עלייתם מבבל ובאחד לחדש אב באו לירושלים. יסוד המעלה - יסוד תחילת העליה: כי אלוהיו - כאשר הצליחו יד הקב"ה שהיתה יד טובה עליו להצליחו בדרכיו". וכבר עמדו פרשני המקרא על הבחירה הלא-מקרית של תאריכים אלה בידי עזרא. א' בניסן הוא ראש חדשים לחדשי השנה, תחילת גאולת מצרים, יום תנוכת המשכן, וכעת גם יסוד המעלה - יום תחילת עליית עזרא (ומכאן שם המושבה), ומרמז בבירור על יסוד הבית שהוא מטרת עליית עזרא (שבסופו של דבר נוסד בכ"ב בכסלו, חגי ב יח). גם עשיית הפסח בדרך דווקא בא להזכיר את פסח מצרים שנעשה: "מִתְיַיֵּחַם חֲגֵרִים וְנִלְיָכֶם בְּרִגְלֵיכֶם וּמְקַלְכֶם בְּיַדְכֶם" (שמות יב יא). וכמוכן, הכניסה

זכריה תחילת פרק ז

ויהי בשנת ארבע לדרגוש המלך היה דבריה אלזכריה בארבעה לחדש התשעי בכסלו: וישלח ביתאל שראצור ורגם מלך ונאנשיו לחלות אתפני ה': לאמר אלההכהנים אשר לביתיה צבאות ואלההנביאים לאמר האבכה בחדש החמשי הנזר פאשר עשיתי זה כמה שנים.¹¹

ויהי דבריה צבאות אלי לאמר: אמר אלכלעם הארץ ואלההכהנים לאמר כיצמתם וספוד בתמישי ובשביעי וזה שבעים שנה הצום צמתני אני: וכי תאכלו וכי תשתו הלוא אתם האכלים ואתם השתים: ... כה אמר ה' צבאות לאמר משפט אמת שפטו וחסד ורחמים עשו איש את אחיו: ואלמנה ויתום גר ועני אלתעשקו ורעת איש אחיו אלתחשבו בלבבכם: ... כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמעדים טובים והאמת והשלום אהבו.¹²

מסכת ראש השנה דף יח עמוד ב

דאמר רב חנא בר ביזנא אמר רב שמעון חסידא: מאי דכתיב: "כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה" - קרי להו צום, וקרי להו ששון ושמחה! בזמן שיש שלום - יהיו לששון ולשמחה. אין שלום - צום. אמר רב פפא: הכי קאמר: בזמן שיש שלום - יהיו לששון ולשמחה. יש שָׁמַד - צום. אין שמד ואין שלום, רצו - מתענין, רצו - אין מתענין. אי הכי, תשעה באב נמי! - אמר רב פפא: שאני תשעה באב, הואיל והוכפלו בו צרות. דאמר מר: בתשעה באב חרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר.¹³

במדבר פרק לג פסוק לח

ויצל אהרן הכהן אלהר הקר עלפי ה' וימת שם בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים בחדש החמישי באחד לחדש.¹⁴

לירושלים בראש חודש אב דווקא. אגב, עליית עזרא היא העלייה השלישית של שיבת ציון, לאחר עליות ששבצר וזרובבל מיד עם הצהרת כורש בשנת 538 לפני הספירה. עזרא עולה 80 שנה אחריהם ונחמיה עוד אחרינו וכבר התייחסו חז"ל לעיכוב זה של עזרא (מגילה טז ע"ב, שיר השירים רבה פרשה ה).

¹¹ בעיצומו של מפעל בניית הבית השני, אשר טרם הושלם, באים שבי ציון הראשונים, בראשם בית אל שר-עצר ורגם מלך (אישים פחות ידועים מתקופת שבי ציון), ושואלים את הכהנים והנביאים האם להמשיך ולקיים את צום "החודש החמישי" (שאר הצומות לא מוזכרים) כאשר עשו בגולת בבל וגם בארץ ישראל עד עתה, או שמא הגיעה העת - מזבח כבר יש, בית המקדש בתהליך בנייה (הושלם שנתיים אחרי נבואה זו) ויש יהודים בארץ ישראל - שמא הגיעה העת לחדול ממנהגי האבלות של "החודש החמישי"? ראה אגב פירוש דעת מקרא שמתארך את האירוע הזה לשנת 518 לפני הספירה, עשרים שנה לאחר ראשונה שיבת ציון.

¹² תשובת הנביא זכריה היא ארוכה ומשתרעת על יתרת פרק ז וכל פרק ח (כך עפ"י פירוש דעת מקרא) וקשה לדעת בסוף מה באמת התשובה שנתן הנביא לשואלים. וודאי שאין הצום עיקר. את זה כבר אמרו נביאים לפני זכריה כמו דברי הנביא ישעיהו בפרק נח שאנו קוראים ביום הכיפורים: "הלוא זה צום אבחרו פתח חרצבות רשע התר אגדות מוטח ושלח רצוצים חפשים וכו'". העיקר הוא עשיית צדקה, חסד, משפט אמת וכו' שהם היסוד החברתי הדרוש לשיקום היישוב בארץ (ותיקון של חטאי בית ראשון שבגינום חרב). אך מה בל"ז התשובה לשואלים? הפרשן היחיד שמצאנו שאומר דברים ברורים הוא אבן עזרא: "והנה התשובה שישמו אלה הימים שהיו בוכים וסופדים בהם ימי ששון ושמחה וישמרו מצות השם על פי הנביאים. וזהו והאמת והשלום אהבו ... וזאת התשובה שהשיב הנביא היא כנגד השואלים האבכה בחדש החמישי, שלא היו שומרים התורה שצום השם. והיו שואלים אם ישמרו מה שקבלו אבות על עצמם? והנה השיב הנביא יותר טוב הייתם עושים אם הייתם שומעים דברי השם ותניחו דברי האבות מאשר תשמרו דברי האבות ותניחו דברי השם הם הצדיקים הגמורים". בקיצור, אם אתם שומרים משפט וצדקה וחסד, אין יותר צומות, רק ימי שמחה. אם אינכם עושים זאת, הצומות שלכם אינם נחשבים בכל מקרה.

¹³ קפצנו כמה מאות שנים קדימה. לכאורה, לאחר חורבן בית שני בטלים דברי הנביא זכריה וחוזר המצב שהיה לאחר חורבן בית ראשון. ולא היא, האמוראים רואים עדיין בנבואת זכריה דבר תקף, אולי משום שייחלו לגאולה קרובה, ומציעים פשרה על בסיס "המצב". כל דור והנהגתו יחליטו "מה המצב" ובהתאם לכך ינהגו ימי צום או ימי שמחה וששון, לפי הבחנה של שני מצבים בינאריים: שלום או אין שלום. בא רב פפא בתקופה עוד יותר מאוחרת ומציע "הערכת מצב" מורכבת יותר של שלושה מצבים: שלום, שמד (רדיפות וגזירות) ומצב ביניים שאז כל אחד או ציבור יחליט אם הוא צם ונוהג דיני אבל באלה הצומות או לא. אבל כל זה לא חל על צום "החודש החמישי". מה שהיה נכון לימי התקווה הגדולה של שיבת ציון, שוב לא נכון לאחר שחרב הבית בשנית. בתשעה באב בו הוכפלו (רבו) הצרות. אך שים לב איזו צרה של "החודש החמישי" לא נזכרת כאן! חטא המרגלים! האם כל עוד יש יישוב יהודי בארץ ישראל, חטא המרגלים נסלח ונשאר רק ארבעה סיבות לצום "החודש החמישי"? וכבר הרחבנו לדון [בצום הרביעי וצום החמישי](#) בדברינו בתשעה באב.

¹⁴ נגלגל את ספר התנ"ך לאחור ונגיע ל"חודש החמישי" היחיד שנזכר בתורה, בפרשתנו פרשת מסעי, הקשור במות אהרון, בראש חודש אב. (החודש החמישי של חטא המרגלים שהזכרנו לעיל אגב חורבן הבית, הוא עפ"י חשבון שהגמרא בתענית כט ע"ב עושה שם, בדומה לחישוב התאריך "ז' בתמוז של שבירת הלוחות, שניהם אינם מתוארכים במקרא). מות אהרון נזכר לראשונה בספר במדבר בפרק כ, לאחר מות מרים "בחודש הראשון" ולאחר חטא מי מריבה, אך אינו מתוארך. כאן, בפרשת מסעי, משלימה התורה את השנה, החודש והיום בו מת אהרון, ומכאן אנו יודעים שגם פרק כ בספר במדבר שאין בו תיאור, רק תיאור כללי: "ויבואו בני ישראל כל העדה" מדבר צין", הוא בשנת הארבעים לצאת בני ישראל ממצרים ותמו מתי מדבר למות. ראה דברינו [שנת המדבר העלומות](#) וכן [מות אהרון](#) בפרשת חוקת. מכאן נראה לקשר את מות אהרון בראש חודש אב (עוד סיבה "משנכנס אב ממעטים בשמחה"), דרך תשעה באב שמזכיר את חטא המרגלים, עם ט"ו באב שבו תמו מתי מדבר לגווע. וכל זה קשור לסליחה ומחילה של

רש"י בראשית פרק ח פסוק ה

"בעשירי באחד לחודש נראו ראשי ההרים" - זה אב, שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם.¹⁵

פירוש הרא"ש לתורה, בראשית פרק ח פסוק ו

ותנח התיבה בחדש השביעי, בא' בסיון אחר שהתחילו המים לחסור. ויפתח נח והוא בעשרה בתמוז. וישלח את העורב, י"ז בתמוז. ולא מצאה היונה מנוח, ואומר אני מכאן רמז לתחילת החורבן שהתחיל ביי"ז בתמוז שהובקעה העיר, שלא מצאו בו ישראל מנוח, שנקראו יונה... והמתין ז' ימים ובאותן ז' ימים שלח עוד את היונה והוא חודש אב שהוא עשירי לירידה בא' לחודש. ולא יספה שוב אליו עוד כי מצאה היונה מנוח בראשי ההרים שנראו באותו היום.¹⁶

פסיקתא דרב כהנא כח סימן ב

אמר ר' לוי: כך עלתה דעתו של הקב"ה ליתן לישראל רגל אחד בכל חודש שבקיץ. בניסן פסח, באייר פסח קטן. בסיון - עצרת. ועל ידי עבירות ומעשים רעים שהיה בידם ניטלו מהם שלושה: תמוז, אב אלול. ובא תשרי ופרע לשלושתן... אמר הקב"ה: של אחרים הוא פורע ושלו אינו פורע? תן לו משלו ויבוא ויטול את שלו. לפיכך צריך הכתוב לומר "ביום השמיני עצרת תהיה לכם".¹⁷

תענית פרק ד משנה ח - סוף המסכת

אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו... וחולות בכרמים.¹⁸

שבת שלום

חזק חזק ונתחזק

מחלקי המים

יום הכיפורים ולכפרת אהרון ככהן גדול. את כל זה נראה להלן, אך קודם לכן נעשה תחנה נוספת ב"חודש החמישי" באירוע אחר לגמרי.

¹⁵ רש"י הולך פה בדרכו של סדר עולם רבה סדר פרק ד האומר: "בעשירי באחד לחודש נראו ראשי ההרים - זה אב", וכך גם פסיקתא זוטרתא פרשת נח פרק ח סימן יב: "וכלם ל' יום חסרו הלוך וחסור עד חודש העשירי, זה אב שהוא עשירי לגשמים, והוא עיקר". ומחזק קו זה פירוש חזקוני בראשית ח ד שמפרש: "קים לן שבראש חודש אב נראו ראשי ההרים ובראש חודש תשרי חזרו המים לסדרן ראשון". הרי לנו עוד אירוע בראש חודש אב, אירוע שקדם לכל השאר, שבו התחילו מי המבול להתנקז חזרה לימים ולאגמים הטבעיים והחלו ראשי ההרים להיראות (התיבה עצמה נחה על הרי אררט עוד טרם שנגלו ההרים, ברגע שגובה המים מעל ראשי ההרים ירד ל-11 אמה, ראה החשבון שעושה רש"י בראשית ח ד). והרי לנו קשר של ראש חודש אב עם התחלת חידוש חיים וצמיחה על פני האדמה. ולא רחוק מכאן ט"ו באב שהוא המועד האחרון לנטיעה שייחשב לה שנה עד ראש השנה. ראה בדברינו [ראש השנה לאילן](#) בט"ו בשבט.

¹⁶ הרא"ש (רבי אשר בן יחיאל, נולד באשכנז 1250?, נפטר בטולדו שבספרד 1327. מבעלי התוספות באשכנז ובצרפת שהיגר לספרד בשנת 1303 והתקבל בכבוד רב על ידי הרשב"א בברצלונה, ומאוחר יותר התמנה לרב העיר טולדו), מחזיר אותנו, דרך חשבון ימי המבול, לקשר בין י"ז בתמוז ותשעה באב (ראה המשנה בה פתחו) - ימי בין המצרים. בימים אלה, לא מוצאת היונה, היא סמל לעם ישראל, מנוח לכף רגלה. ראה גם מדרש איכה רבה א כט שמחבר את "לא מצאה מנוח" של איכה עם "לא מצאה מנוח" של היונה אצל נח ודורש: "אילו מצאה מנוח, לא הייתה חוזרת". אבל סוף סוף, חזרו החיים למסלולם אחר המבול ונשבט הקב"ה לנח שלא יהיה עוד מבול על הארץ. וכך גם הבטיחנו הקב"ה מפי ישעיהו הנביא. ראה איך מתקשרים פסוקי הנחמה של ישעיהו בפרק נד, הפטרת פרשת כי תצא, [הנחמה החמישית - רני עקרה לא ילדה](#), עם המבול: "בְּשִׁעָף קֶצֶף הַסְתַּרְתִּי פְּנֵי רַגְעִי מִמֶּךָ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רַחֲמֶיךָ אָמַר גְּאֻלְךָ ה': פִּי־מִי נָח זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעַבְרֵי מִי־נָח עוֹד עַל-הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְצָף עֲלֶיךָ וּמִגֶּעֶר בְּךָ: כִּי הָהָרִים יִמוּשׁוּ וְהַגְּבֻעוֹת תִּמְוָטְנָה וְחֶסֶדִי מֵאֲתָךְ לֹא יִמּוֹשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תִמוּט אֲמַר מִרְחֶמֶךָ ה'".

¹⁷ ראה נוסח מדרש זה בילקוט שמעוני תורה פרשת פינחס רמז תשפב: "אמר רבי לוי בכל חודש וחדש [שבקיץ] בקש הקב"ה ליתן לישראל מועד: בניסן נתן להם פסח, באייר נתן להם פסח קטן, בסיון נתן להם עצרת, בתמוז היה בדעתו ליתן להם מועד גדול. ועשו העגל ובטל תמוז ואב אלול, ובא תשרי ופרע להם ראש השנה ויום הכפורים והחג". מדרש זה דן בשבט שמיני עצרת שלמרות שבא בסוף חגי תשרי, הוא החג המקורי של חודש תשרי! אילולי חטאו ישראל היה ראש השנה חל בתמוז, **יום כיפור באב**, סוכות באלול ושמיני עצרת לבדו בתשרי. כבר הרחבנו לדון במדרש זה בדברינו [ייחודו של שמיני עצרת](#), מה שחשוב לנו כאן הוא מיקומו של יום כיפור "בחודש החמישי". יום כפרה בחודש אב, אולי גם בעשרה בחודש כמו בתשרי. תשעה-עשרה באב היה במחשבה המקורית מועדו של יום כיפור! אך משנעקר יום הכיפורים ועבר לתשרי בשל החטא (שם הוא מכפר בלוחות השניים על חטא העגל), מה עכשיו? איזו כפרה וסליחה ותיקון יישארו לחודש החמישי?

¹⁸ "החודש החמישי" הוא גם חודש של שמחה. ביום השביעי לתשעה באב אנו חוגגים את ט"ו באב, ללמדך שאין יושבים "שבעה". אין להרבות באבל, אלא בבנין, לבנות בתים בישראל תרתי משמע. ביום בו פסק המוות מדור מתי מדבר, אולי דרך מות אהרון שאירע בראש אותו חודש, שלם עוון חטא המרגלים וקם דור נוחלי הארץ; ביום זה יש גם לתקן את החטא ההיסטורי של השבטיות ושנאת חנם שבעטיין חרב הבית ולהתיר את עצמנו לבוא זה בזה. וכבר הרחבנו על ט"ו באב בדברינו [יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה](#) והראינו את חכמתן של [בנות צלפחד](#) ותרומתן ליום זה. ט"ו באב הוא יום השמחה החותם את השנה. בחידוש היישוב בארץ בימינו נקשרו ליום זה מספר אירועים שכוננו ליום זה, כמו עליית מייסדי ראשון לציון על הקרקע בשנת ה'תרמ"ב (1882) והנחת אבן הפינה לאוניברסיטה העברית בשנת ה'תרע"ח (1918).

מים אחרונים: באורך הגלות נצמדו יותר ויותר תאריכי גלות וצרות לתשעה באב, בראשם גירוש ספרד בח' באב ה'רנ"ב. ועוד מונים את גירוש יהודי אנגליה ה'נ, פרוץ מלחמת העולם הראשונה ה'תרע"ד, רצח יהודי העיר קונסטנטיין בפרעות ת"ח-ת"ט; גירוש יהודי צרפת ה'סו וכן גירוש יהודי פורטוגל ה'רנו – שניהם בי' באב שהיה 'תשעה באב נדחה' באותה שנה. כך גם מספר מאורעות קשים שאירעו בשואה כגון גירוש יהודי ורשה למחנה המוות טרבלינקה שהחל בט' באב תש"ב. אפשר שלא הכל הם אירועים היסטוריים מדויקים ומסורת היא. מסורת שמטרתה הן להעצים את תשעה באב ולהופכו לחוט השני (האדום!) המחבר רוב צרות, והן למעט בימי אבל בלוח השנה ע"י כינוסם למועדי אבל קיימים. ועכ"פ, כדאי להעלות זכרם בתשעה באב, כפי שכבר פשט המנהג לגבי השואה.